

Simándi Irén

A Szabad Európa Rádió irodája Budapesten

Bevezetés

A tanulmány célja, hogy röviden bemutassa a Szabad Európa Rádió (SZER) megalakulását, működésének főbb irányait, reagálását az 1980-as évek elejétől elinduló változásokra, amelyek fokozatosan befolyásolták a SZER amerikai vezetését, hatottak a rádió munkatársainak életére, a műsorok tartalmára. Betekintést nyújt – elsősorban visszaemlékezések alapján – a SZER speciális vállalkozásába, a budapesti iroda megszervezésébe, működésébe és az 1990-es választásoknál betöltött szerepébe.

Történeti előzmények

A SZER 1949 nyarán alakult meg a Szabad Európa Bizottság (SZEB) létrehozásával. A SZEB-et, a Committee for a Free Europe-ot május 17-én jegyezték be New Yorkban. Ebben jelentős szerepe volt George Kennan és Joseph C. Grew külügyi tisztviselőknek. Figyelmüket a II. világháborút követő – Európából az USA-ba tartó – menekülthullám keltette fel. Az akkor disszidenseknek nevezett menekülteknek iratokra, munkahelyre volt szükségük. A SZEB programjában szerepelt, hogy a kivándoroltak hangját és gondolatait az éteren át közvetítve visszajuttassák honfitársaikhoz Európába, a saját nyelvükön. A külügyminisztérium munkatársai mindezekért cserébe információkat kértek a disszidensektől.

A SZER-t részvénytársaságként jegyezték be New Yorkban 1949 decemberében (*Radio Free Europe*). Az anyagi támogatást a Truman-kormányzat a CIA titkos ellátmányából folyósította. Az összeg nagyságát a Kongresszusi Bizottság tudtával és jóváhagyásával határozták meg. A rádiót a hidegháború egyik eszközeként hozták létre. Az amerikai politikai vezetés célja a rádió megszervezésével a demokratikus berendezkedés megteremtése, a szabadságjogok biztosítása volt a kelet-közép-európai országokban. A magyaron kívül létrehozták a csehszlovák, a lengyel, a román, a bolgár és az 1954-ig működő albán osztályt is. A SZER Magyar Osztályát 1950 elején szervezték meg New Yorkban, a magyar adások 1950. augusztus 4-én indultak. A Magyar Osztály létrehozásában fontos szerepet játszott a Magyar Nemzeti Bizottmány Varga Béla vezetésével. A SZER európai központja München lett. A terület az amerikai katonai igazgatási övezetbe tartozott, a „vállalkozást” – amerikai felkérésre – Konrad Adenauer szövetségi kancellár is támogatta. A müncheni magyar munkatársak 1951 júliusában a Possartstraße 9. számú épületében kezdték meg munkájukat a rádiónál. Az első ünnepi adás október 6-án hangzott el. A Magyar Osztály első igazgatója gr. Dessewffy Gyula kispapártyi politikus, helyettese Thury Lajos újságíró volt.

A Magyar Osztály munkatársai 1952. március 7-én költöztek át az Englischer Gartenben lévő épületbe. A rádió adásai műsortervek alapján készültek, ezek folyamatosan változtak, módosultak a New Yorkból érkező irányelvek, direktívák alapján. A műsorterveket meghatározott hallgatócsoportok számára állították össze.¹ A SZER műsoraiban folyamatosan követte a Kelet-Közép-Európában történt változásokat, így a rendszerváltást és annak közvetlen előzményeit is. A történéseket a rádió több munkatársa azonban már nem Münchenben, hanem Magyarországon, azok aktív részeseiként élte meg.

A változás szele

A SZER munkatársai az 1980-as évek második felében megjelenő változásokat jól észlelték, azt, hogy a „kommunista világban teljesen mélyreható változások mennek végbe” – erről beszélt egy interjúbán Büky Barnabás, aki a Magyar Osztály helyettes vezetője volt 1987-től. Egyrészt láthatóvá vált a

„Gorbacsov névvel fémjelzett reformfolyamat, illetve nyugodtan mondhatjuk, felbomlási folyamat, amely fokozatosan öltött formát, de az évtized második felében azért már, ha valaki nagyon odafigyelt, eléggé nyilvánvaló volt, hogy mik lesznek ezeknek a konkrét következményei, azt persze még nem lehetett tudni, de azt lehetett érezni, hogy valami új kezdődött, amit már nemigen lehet visszacsinálni”.

Mindezt megelőzve „emlékezetes dolog” volt a „Szolidaritás fellépése Lengyelországban az évtized kezdetén”.

Az interjúbán beszélt a „magyarországi demokratikus ellenzék fellépéséről, és arról, ahogy ez beépült a rádió műsorába”. Voltak a rádióban olyan kollégák, akik megszólaltatták műsoraikban az ellenzék képviselőit. Két ilyen műsort említett, a *Holnap hullámhosszán* és a *Gondolatforgató* adásait. Ezt követően az ellenzék részévé vált a SZER magyar műsorainak.² Magyarországon az 1989-es év első fontos eseménye Pozsgay Imre államminiszter január 28-án tett bejelentése volt, hogy 1956 őszén nem ellenforradalom, hanem népfelkelés volt. Ez nemcsak Magyarország további sorsának alakulásában, de a SZER életében is döntő változást jelentett.³ A rádió műsoraiban 1989 tavaszán ez volt a meghatározó téma. Május 27-én Pozsgay a SZER-nek adott nyilatkozatában így fogalmazott: „a szocialista rendszer megreformálhatatlan, amiből az következett, hogy megjavítani nem, csak mással felváltani lehet”.⁴ A rádió amerikai vezetése figyelmét is felkeltették Pozsgay gondolatai. A változás jele volt az is, hogy 1989. június 16-án Nagy

¹ Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Budapest, Európa, 1996. 15–48. Lásd még Simándi Irén: *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951–1956*. Budapest, OSZK–Gondolat, 2005. 17–30.

² Interjú Büky Barnabással. Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára (a továbbiakban TIT). Az interjút készítette: Simándi Irén. 2000. október 7.

³ Borbándi (2005): i. m. 495.

⁴ Borbándi (2005): i. m. 496.

Imre és politikustársai újratemetését a SZER a helyszínről közvetítette.⁵ A Magyar Országgyűlésen nemcsak a magyarországi ellenzék megjelenése hozott változást, hanem a munkatársak figyelmét is az egyre gyorsuló események kötötték le. Vagy ahogy Borbándi Gyula fogalmazott könyvében:

„A külső szemlélőnek úgy tűnt, hogy a magyar szerkesztőséget minden más sokkal jobban érdekli, mint a műsor, amelyben hónapról hónapra szaporodtak a botlások és a közönytől vagy hozzá nem értésből fakadó hibák.”⁶

Vita az irodanyitásról, személyes emlékek

A Szabad Európa Rádió vezetésében 1988 végén, 1989 elején vetődött fel, hogy Budapesten irodát kellene nyitni. Juhász László visszaemlékezésében úgy fogalmazott:⁷

„nem egyértelmű volt az ezzel kapcsolatos állásfoglalás, talán a fele, de lehet, hogy több mint a fele a szerkesztőknek azon az állásponton volt, mint én, hogy nem helyeseljük. Nem helyeseljük, mert hogyha betesszük a lábunkat Kádár Magyarországra, és a Kádár-rendszer bennünket itt megtúr, elveszítjük a hitelünket. A hallgató, amit tőlünk, a budapesti irodából kap, az nem olyan hiteles, mint amit Münchenből kap, mi ezt a negyven év alatt fölépített *imidszünket*, tekintélyünket láttuk veszélyeztetve. [...] Később az erőviszonyok megváltoztak, valahogy mi is kezdtünk rájönni arra – ez már az ellenzéki kerekasztal idején volt –, hogy valamit lépnünk kell, és ekkor jött '89 végén a szervezése a pesti irodának.”

Az amerikai vezetés kezdetben szintén fenntartással fogadta a tervet:

„de többségben voltak azok, akik ebben valami új kapunyitási lehetőséget láttak, az amerikaiak mindig szeretik az újításokat, és a többség támogatta és egyre erősebb volt az amerikaiak részéről ez az óhaj, hogy igenis nyíljon meg. Tehát az ellenállás a részünkről volt...”

A finanszírozásról nem esett szó, „ezzel nem foglalkoztunk – mondta Juhász László –, mert nem a mi feladatunk volt, de biztos, hogy nagyon sokba került”. Az amerikai vezetés úgy döntött, „ez megéri”. Az interjúban Juhász elmondta, az iroda megnyitásával kapcsolatban továbbra is úgy gondolta, hogy több információhoz jutnak ugyan, de

„igazán az arcukat addig őrizte a rádió, amíg azt Münchenben szerkesztették. Az már nem ugyanaz a rádió volt. Hiába jelent meg aztán újság formájában, senki nem olvasta, mert nem volt ebben semmi izgalom, egy titkos rádió vagy egy tiltott rádió az mindig nagyobb vonzerőt gyakorol, mint amelyik már itt benn van, és nem több mint a pesti rádió, nem érdekesebb, nem más, mint a hazai hírforrások.”

⁵ Interjú Ekecs Gézával. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Hanák Gábor. Operatőr: Nyíri Béla. 2007. május 15.

⁶ Borbándi (2005): i. m. 501.

⁷ Az idézetek a következő interjúból származnak: *Interjú Juhász Lászlóval*. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Simándi Irén. Operatőr: Farkas Pál. 2000. július 20.

A nyitását az akkori legerősebb ellenzéki párt, az MDF és Antall József is támogatta. Az iroda vezetését müncheni szerkesztőkkel rotációban tervezték. Az első vezetője Juhász László lett volna. Őt jól ismerte a magyar konzervatív ellenzék több tagja, személyesen is találkoztak vele. Az iroda szervezése közben történt a temesvári tragédia, 1989. szeptember 18-án. Juhász így emlékezett az eseményre: „nagyon komoly szájkosarat tettek a szánkra”. Éjszaka felhívta őt a lakásán egy női hang Budapestről, csak annyit mondott, hogy Temesvárról származik, és orvostanhallgató, a nevét nem mondta meg. Für Lajos nevét említette, ő tanácsolta neki, hogy Juhász Lászlót hívja fel. Az információ az volt, a

„rádió nem mond igazat, mikor azt mondja, hogy a temesvári forradalomnak két halottja van, mert tele vannak a hullaházak, minden kórház hullaháza tele van halottakkal, ne bagatellizáljuk el az ügyet, mert ezzel a hatalmon lévő Ceausescu-rendszert erősítjük”.

A hír a lány édesanyjától származott, aki a temesvári kórházban volt orvos. Juhász a szabályoknak megfelelően ellenőrizni akarta annak valódiságát. Megkérdezte a telefonálót, ki tudná a hír tartalmát igazolni. Megadta Szöcs Géza nevét, aki Budapesten tartózkodott, ismerte a telefonáló Ildikó nevű hölgyet, és mindenben megerősítette az általa elmondottakat.

Juhász ezt követően megírta az ellenőrzött hírt a Magyar Osztály vezetőjének, aki nem tartotta fontosnak közölni azt, majd az osztály korábbi vezetője, Szabados József magyarázta el az amerikai vezetésnek, a hírnek el kell hangoznia. Mindezek után Juhász úgy döntött, nem vállalja az iroda vezetését, mert ha ebben a helyzetben nem tudott eleget tenni az „elvárásoknak”, akkor Budapesten sem lesz képes erre.⁸ Mások viszont vállalták a munkát a budapesti irodában.

A működésről

1988. augusztus 7-e és 11-e között A. Russell Poole, a SZER központi adminisztrációs főosztályának vezetője és Ekecs Géza Budapestre érkezett, hogy tárgyaljanak a SZER-iroda működéséről és berendezéséről. A rádió amerikai vezetése a Bajcsy-Zsilinszky út 66. számú házban bérelt helyiséget az első emeleten, amelyre két év szerződést kötöttek. Az eredetileg lakásul szolgáló szobákat irodává és stúdióvá alakították. A bútorokat Budapesten vásárolták, a technikai berendezéseket Münchenből kapták. Az így kialakított irodát nemcsak a SZER Magyar Osztályának munkatársai használhatták, hanem más nemzeti osztályok Budapestre küldött munkatársai is, akik tudósításokat készítettek valamilyen eseményről.

A rádió amerikai vezetése 1989. szeptember 27-én a Hilton Szállodában rendezett nagyszabású fogadással ünnepelte az iroda megnyitását, amelyen részt vett a rádió elnöke, Eugene Pell és Mark Palmer amerikai nagykövet. Az eseményre meghívták a magyarországi pártok, a közélet és a sajtó képviselőit. A fogadásról a Magyar Televízió is képes

⁸ Interjú Juhász Lászlóval (2000): i. m.

összefoglalót készített.⁹ A budapesti irodából beszámoltak a kerekasztal-tárgyalásokról, a Magyar Köztársaság kikiáltásáról és a választásokra történő előkészületekről.

A választásokat megelőző történésekre Büky Barnabás emlékezett vissza, aki 1990 januárjában érkezett Budapestre, 29 év után először. A SZER irodájában „már megindult az első választás kampánya, az erre irányuló”, ezzel kapcsolatos műsorok megtervezése, valamint az iroda munkatársainak „erre a feladatra” történő mozgósítása.

„Csináltunk kerekasztal-beszélgetéseket, interjúkat a pártok részvételével. Nagyon helytelennek tartom, hogy én, ebből önkényesen kirekesztettem az MSZP képviselőjét, ők voltak az egyetlenek, akiket nem hívtunk meg erre a beszélgetésre, és ma már bánom, mert végeredményben kicsit őket utánoztam ezzel, hogy erre nem adtam alkalmat.”¹⁰

Az 1990. március 25-ei és április 8-ai első szabad választás eseményeit a SZER követte, a kampányról és a választásról részletes beszámolók készültek. Választási híradókban, interjúkban, helyszíni tudósításokban, riportokban mutatták be az eseményeket. Ribánszky László, a Magyar Osztály igazgatója kijelentette, a rádió „egyetlen párttal sem azonosul”.¹¹ Ez azonban nem így történt, mert az interjúkból, a korabeli sajtóból és a szakirodalomból is tudjuk, hogy a SZER munkatársai közül sokan az SZDSZ politikusaival ápoltak szoros kapcsolatot. Ez abban is megmutatkozott – korábban már említettük –, hogy az ellenzéki politikusok gyakran kaptak megszólalási lehetőséget a SZER műsoraiban.

A választások második fordulójának éjszakáján történetekre Ekecs Géza a következőképpen emlékezett vissza: „Én vagyok éjjel a stúdióban, közvetlen kapcsolatunk van a pesti stúdióval, a Bajcsy-Zsilinszkyvel.” Ott Lángi Júlia, a SZER munkatársa volt az ügyeletes szerkesztő. A választási eredményekről folyamatosan érkeztek az adatok, amelyekből kiderült, hogy az „SZDSZ nem jött be olyan mértékben”, ahogy a SZER SZDSZ-t támogató munkatársai arra számítottak. A szerkesztő lecsapta a papírjait, és kirohant a stúdióból, elment. Ekecs két-három, a budapesti irodában maradt rádióssal még hajnalig végigcsinálta a műsort, fölvette, ami Budapestről jött, majd átadta a szalagokat a kora reggel, öt órakor érkező új szerkesztőnek, illetve produkciónak. Ekecs megjegyezte, mindebből jól látszott, hogy „nem volt már vezetés”,¹² a SZER vezetése nem figyelt már kellőképpen sem a müncheni, sem a budapesti stúdióban történetekre, mindezek részei voltak a SZER magyar adásának megszűnéséhez vezető folyamatnak. A budapesti stúdió 1990 végén átköltözött a Bajza utcába, ahol 1993. október 31-éig működött.¹³

⁹ Borbándi (2005): i. m. 506–507.

¹⁰ Interjú Büky Barnabással (2000): i. m.

¹¹ Borbándi (2005): i. m. 510.

¹² Interjú Ekecs Gézával (2007): i. m. Lásd még Borbándi (2005): i. m. 511.

¹³ Hlavay Richárd újságíró közlése.

A rádió megszűnése

Az 1990-es választások után Bush amerikai elnök a Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió¹⁴ fenntartása mellett döntött, de egyes politikusok fölöslegesnek ítélték a további működést a szabaddá vált országokban. 1990. szeptember 18–19-én a *Board for International Broadcasting* (BIB)¹⁵ A. Malcolm Forbes vezette küldöttségét fogadta Antall József miniszterelnök. (A testület első alkalommal tanácskozott kelet-közép-európai országban.) A miniszterelnök fontosnak tartotta a rádió további működését, ezt támasztotta alá a SZER/SZR elnökének, Eugene Pellnek írt levele:

„Mint a Magyar Köztársaság új miniszterelnöke, megragadom az alkalmat, hogy kifejezzem a nemzet őszinte köszönetét a Szabad Európa Rádió közel 40 évi működéséért. A SZER nagy szolgálatot tett ezzel nekünk: az igazság ajándékát adta saját hazánkról és a nagyvilágról, amikor az igazság elmondása még az állam elleni bűncselekménynek számított.”¹⁶

A megváltozott politikai viszonyok és a SZER amerikai vezetése visszafordíthatatlan folyamatokat indítottak el. A müncheni Magyar Osztály adásidejét folyamatosan csökkentették. Romlott a műsorok minősége, a rádió hallgatottsága. A szerkesztőség munkatársai bizonytalan helyzetbe kerültek. 1991–1992-re a Kongresszus megszavazta ugyan a költségvetést, de további létszámcsoökkentés következett. A képviselőház külügyi albizottságában komoly vita alakult a rádió további működéséről vagy megszüntetéséről.¹⁷

A rádió Magyar Osztályának felszámolásához hozzájárult a munkatársak belső vitája, a generációs véleménykülönbségek a régi rádiósok és az új munkatársak között. Ahogy Lovas László mondta az interjújában, már az 1986–1987-es évektől „egyre degenerálódott a belső légkör, ami az amerikaiakat rettentően, jogosan irritálta”.¹⁸ A folyamathoz további adalék volt, hogy a SZER többször kért műsorszórási engedélyt, de nem kapott, ennek a frekvenciamoratórium állt az útjában. A magyar kormány és a parlamenti képviselők „alig tettek valamit, hogy a SZER műsorengedélyhez jusson”.¹⁹ A viták a parlamenten kívül zajlottak a pártok között, és ennek a rádió munkatársai is részesei voltak. 1991-től folyamatossá váltak a nyugdíjazások, a rádió munkatársai sorra kérték a munka alóli felmentésüket, és nyugállományba vonultak. 1992-ben elkezdték bezárni a nyugat-európai hírirodákat.²⁰

¹⁴ A Szabadság Rádió a Szovjetunióba műsorokat sugárzó rádió volt. Takarékosági okokból 1975. október 15-én költöztették a SZER átalakított és kibővített központi épületébe, az Angol Kertbe. Lásd erről Borbándi (2005): i. m. 391.

¹⁵ Az amerikai kormány által 1973-ban létrehozott szervezet, amelynek feladata a SZER/SZR konszolidációja, egyesítése, a létszámcsoökkentés, az egységes igazgatás kiépítése, a közös irányítás és működés megszervezése Münchenben és New Yorkban. Lásd Borbándi (2005): i. m. 368.

¹⁶ Borbándi (2005): i. m. 516.

¹⁷ Borbándi (2005): i. m. 520–521.

¹⁸ Interjú Lovas Istvánnal. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Hanák Gábor, Simándi Irén. Operatőr: Petrik András. 2000. szeptember 7.

¹⁹ Borbándi (2005): i. m. 521–522.

²⁰ Borbándi (2005): i. m. 528.

1993. október 18-án este a SZER magyar hallgatói arról értesülhettek, hogy a hónap végén az amerikai vezetés megszünteti a magyar adást.²¹ A megszűnésre Ramsay Győző így emlékezett:

„másfél nappal a magyar adás megszűnte előtt értesültünk arról, hogy a rádió hirtelen, egyik pillanatról a másikra megszünteti adásait, mármint magyar nyelven, és Láng Júliával akkor nekiálltunk, mint az örültek kezdtünk el dolgozni egyfajta búcsúműsoron, mert úgy éreztük, valamilyen formába el kell búcsúzni. [...] Mi másfél napig bent ültünk a stúdióba, mondhatnám éjjel, nappal [...] Váltott technikussal dolgoztunk, így született az egy órás emlékműsor, ami én azt hiszem, hogy a maga nemében szép és értékes volt. Jó ötletnek bizonyult, hogy emlékül mindenki bemondta a nevét.”²²

A búcsúműsor 1993. október 31-én 21 óra 40 perckor hangzott el, és ezzel véget ért a Szabad Európa Rádió magyar adásának 42 éven és 26 napon át tartó története.

Összegzés

A rádiót hangsúlyozottan a hidegháború egyik eszközeként hozták létre. Az amerikai politikai vezetés célja a rádió megszervezésével a szovjet zóna országaiban a függetlenség, a demokratikus berendezkedés és működés megteremtése volt. A rádió Magyar Osztálya 1993. október 31-ei megszüntetéséig ezt a célt szolgálta. Tevékenységével hozzájárult a rendszerváltáshoz Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is.

Felhasznált irodalom

- Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Budapest, Európa, 1996.
- Simándi Irén: *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951–1956*. Budapest, OSZK–Gondolat, 2005.
- Az interjúk forrásai: Büky Barnabás, Ekecs Géza, Juhász László, Lovas István, Ramsay Győző, Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára.*

²¹ Borbándi (2005): i. m. 533.

²² Interjú Ramsay Győzővel. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Simándi Irén. Operatőr: Farkas Pál. 1999. november 20.